

І. І. Тарасова,

*кандидат економічних наук,**Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ*

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Одним із головних показників розвитку сучасної цивілізованої країни є рівень культури її нації та інтелектуальний потенціал суспільства. Великий вплив на успішне вирішення економічних проблем як підприємства, так і держави загалом має розвиток науки, культури та техніки. Водночас основні категорії можуть динамічно розвиватися лише за умов необхідного правового захисту та оцінки стану інтелектуального забезпечення.

Актуальність проблем дослідження та визначення категоріального апарату інтелектуального забезпечення полягає у тому, що поняття визначеної теми на сьогодні ще достатньо не розкрито. У вітчизняній та зарубіжній науці немає єдності у думки визначенні змісту понять інтелект, інтелектуальна власність, нематеріальні активи, інтелектуальний капітал, інтелектуальні активи, основна складність полягає у визначенні прямого взаємозв'язку між цими категоріями.

Аналіз дослідження та публікацій. Означеним проблемам багато уваги приділяли закордонні та вітчизняні науковці. Теоретичні та практичні дослідження проводилися зарубіжними авторами, такими як: А. Брукінг, А. Козирьов, Г. Пробст, Р. Солсо, Т. Стюарт, Л. Хантер та ін. Проблема теорії та методології присвячені праці таких вітчизняних вчених, як: А. Антонов, С. Володін, Л. Курило, М. Холодн, В. Харченко, О. Шпикуляк.

Основна мета статті – проаналізувати та надати уточнену характеристику категоріальному апарату інтелектуального забезпечення підприємства.

Виклад основного матеріалу. Використовуючи різні вітчизняні та зарубіжні інформаційні джерела, дамо короткий огляд та визначення основних термінів.

Інтелект (з лат. – „пізнання”, „розуміння”, „розум”) – це здатність до раціонального пізнання та мислення [1, с. 197].

У словнику російської мови С. І. Ожегова інтелект – це здатність до мислення, розумовий початок у людини [2, с. 223].

Трактування інтелекту у Великій радянській енциклопедії, наступне: „інтелект – це здатність мислення та раціонального пізнання, на відміну від таких духовних якостей, як воля, почуття, уява, інтуїція тощо”. [3, с. 311].

М. А. Холодна, досліджуючи проблеми визначен-

ня суті інтелекту, характеризує його як систему психічних механізмів, а призначення інтелекту розглядає як дію – створення порядку з хаосу за допомогою приведення індивідуальних потреб до об'єктивних вимог реальності [4, с. 9].

Розглядаючи питання та проблеми фундаментальних понять інтелектуальної власності, А. В. Антонов трактує інтелект як здатність генерувати нову інформацію, тобто інформацію, якої ніколи не було у світі (на об'єкті, в системі) і яка може стати товаром [5, с. 11].

За визначенням відомого дослідника у галузі психології інтелекту Р. Солсо, інтелект – це здатність осмислено здобувати, використовувати та відтворювати знання для розуміння конкретних й абстрактних ідей, понять і відносин між об'єктами й ідеями та використовувати знання осмисленим способом [6, с. 481, 552].

Можна стверджувати, що на основі раціонального пізнання та мислення (інтелекту) створюється інтелектуальна власність.

Походження терміну „інтелектуальна власність” пов'язують з французьким законодавством кінця 18 ст, що відображено у працях відомих філософів-просвітителів (Вольтера, Дідро, Гельвація, Гольбах, Руссо) [7].

У вступній частині до французького патентного закону від 7 січня 1791 р. зазначалося, що „будь-яка нова ідея, проголошення і здійснення якої може бути корисним для суспільства, належить тому, хто її створив, і було б обмеженням прав людини не розглядати новий промисловий винахід як власність його творця” [5, с. 17].

Зміст поняття „інтелектуальна власність” вперше було визначено Конвенцією, що заснувала Всесвітню організацію інтелектуальної власності (14 липня 1967 р., Стокгольм). Радянський Союз приєднався до Конвенції 1968 р. у результаті її ратифікації постановою Верховної Ради від 19.09.1968 р. [8, с. 159].

Згідно з визначенням у Конвенції, до інтелектуальної власності належать права на: художні, літературні та наукові твори; виконавську діяльність артистів, радіо- і телевізійні передачі, звукозапис; винаходи в усіх сферах людської діяльності; промислові зразки; наукові відкриття; товарні знаки, фірмові найменуван-

ня, комерційні позначення, знаки обслуговування; захист від недобросовісної конкуренції; а також усі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у науковій, виробничій, літературній і художній сферах.

Частиною 1 статті 41 Конституції України передбачено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності [9, с. 14].

Згідно з частиною 1 статті 54 Конституції України, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [9, с. 16].

Відповідно до частини 2 статті 54 Конституції України кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [9, с. 17].

Згідно із ст. 420 Цивільного Кодексу України, до об'єктів права інтелектуальної власності, належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні позначення; комерційні таємниці [10, с. 120].

Цивільний кодекс України ст. 418 визначає поняття „право інтелектуальної власності”, відображає його співвідношення з правом власності на річ. Цивільним кодексом України визначаються об'єкти, суб'єкти права, зміст майнових і особистих немайнових прав інтелектуальної власності, підстави їх виникнення, умови використання об'єктів інтелектуальної власності і передачі прав на них, а також наслідки порушення права інтелектуальної власності і способи судового захисту [10, с. 120].

Крім Цивільного Кодексу, правова охорона значених об'єктів здійснюється низкою законів України, нормативно-правових актів про інтелектуальну власність. Безумовно, у правовій охороні окремих об'єктів інтелектуальної власності є свої характерні особливості, властиві лише визначеній групі об'єктів. Але, як показує практика, проблеми у цій сфері виникають не через порушення правових норм, а саме через відсутність захисту конкретних об'єктів інтелектуальної власності. Так, перше монографічне дослідження проблем охорони об'єктів інтелектуальної власності в Україні було проведене ще у 1996 р. провідним

українським вченим-цивілістом В. Б. Харченко [11]. Автор наполягає на тому, що назва Книги 4 Цивільного Кодексу України „Право інтелектуальної власності” є некоректною, оскільки застосування терміну „власність” відносно результатів інтелектуальної діяльності досить часто зумовлює помилкове тлумачення змісту цього інституту [12, с. 49 – 55].

Зростання ролі і значення інтелектуальної діяльності для соціально-економічного розвитку України зумовлює необхідність належного ефективного правового забезпечення цієї діяльності та її економічного обґрунтування [7]. Наразі, Законом України „Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу” [13, с. 367] визначено стратегію розвитку охорони права інтелектуальної власності в Україні та адаптацію її до вимог Євросоюзу.

Така категорія як інтелектуальна власність стала широко використовуватися в Україні як товар, об'єкт комерційного застосування з переходом країни до ринкової економіки. Інтелектуальна власність підприємства сьогодні є цінним активом, реальну вартість якого складно відобразити [14, с. 124].

А. Н. Козирьов трактує інтелектуальну власність як загальне поняття, що використовується для визначення прав інтелектуальної діяльності в різних сферах (виробничій, художній, літературній та науковій) [15, с. 4 – 9].

Дослідники підкреслюють зв'язок поняття „інтелектуальна власність” з поняттям „нематеріальні активи”. Нематеріальні активи – це специфічні активи з наявними характерними ознаками, а саме: довготривале використання; відсутність конкретної матеріальної форми; можливість приносити дохід підприємству [16, с. 42].

Згідно Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств” нематеріальні активи (НМА) – це об'єкти інтелектуальної, в тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані у порядку, встановленому відповідним законодавством, об'єктом права власності платника податку [17].

До нематеріальних активів належать права на здійснення окремих видів діяльності, інвестиції (довгострокові вкладення) на придбання об'єктів інтелектуальної та промислової власності, права користування або оренди будівель та інші аналогічні майнові права, що приносять дохід підприємству та визнані об'єктом права власності. Не належать до складу нематеріальних активів вкладення у придбання програмних продуктів, майнових прав, об'єктів інтелектуальної та промислової власності з метою подальшого перепродажу.

У Порядку експертної оцінки нематеріальних активів, затверджененому наказом Фонду державного

майна України та Державного комітету з питань науки і технологій, гудвіл визначається як комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємств без відповідного збільшення активних операцій, включаючи використання кращих управлінських здібностей, домінуючу позицію на ринку продукції (робіт, послуг), нові технології [18, с. 6 – 8].

Згідно з бухгалтерським обліком, всі нематеріальні активи класифікуються на категорії: нематеріальні активи, які можна ідентифікувати (об'єкти інтелектуальної власності), та нематеріальні активи, які не ідентифікуються (гудвіл). Отже, можна визначити взаємозв'язок між інтелектуальною власністю та нематеріальними активами (рис. 1).

С. Петрова пропонує розглядати гудвіл як умовну вартість ділових зв'язків фірми („ціну” накопичених нематеріальних активів фірми (досвід, престиж торгових марок, нові технології, стійка клієнтура, ділові зв'язки, позиція на ринку тощо): грошову оцінку різниці між ціною діючого підприємства та реальною вартістю його основного капіталу; потенційний дохід, який може отримати покупець тієї чи іншої фірми від використання загальної суми її активів за винятком її зобов'язань [19, с. 47 – 48].

На нашу думку, інтелектуальні активи – це ідентифіковані, зафіксовані та доступні активи, сукупність інтелектуально-інформаційних ресурсів, які були створені та будуть використані на підприємстві для наступного формування та покращення існуючих конкурентних позицій. Інтелектуальні активи є складовою частиною інтелектуального капіталу та формують інтелектуальну власність підприємства (рис. 2).

Вважаємо за можливе визначити управління інтелектуальними активами як стратегічний процес використання даних активів з найбільшою вигодою для підприємства. Інтелектуальний капітал формує інтелектуальні активи, які в свою чергу створюють інтелектуальну власність.

Інтелектуальні активи підприємства поділяються на зовнішні та внутрішні. Зовнішні інтелектуальні активи створюються у зовнішньому середовищі підприємства (ділова репутація, імідж, канали розподілу та ін.), внутрішні – формуються у внутрішньому середовищі (об'єкти інтелектуальної власності, технології, організаційна культура підприємства). Для подальшого аналізу пропонуємо використання такої класифікації інтелектуальних активів підприємства (рис. 3).

Отже, існує взаємозв'язок між поняттями „інтелектуальна власність”, „нематеріальні активи”, „інтелектуальний капітал”, „інтелектуальні активи” – це інтелект працівника, який використовується як засіб праці для створення економічної вигоди підприємства та постійного його забезпечення.

На нашу думку, саме інтелект надає потенційну можливість соціальному суб'єкту (людині, підприємству) бути власником нових знань та отримувати прибуток від їх використання, але для цього потрібно забезпечувати постійний науково-інтелектуальний розвиток управління підприємством.

Варто зазначити, що інтелектуальний капітал формує більш цінну категорію інтелектуальних активів, яка, в свою чергу, формує ще більш цінну категорію інтелектуальної власності. Отже, одне є складовою частиною іншого, така ієрархія цінностей визначає спря-

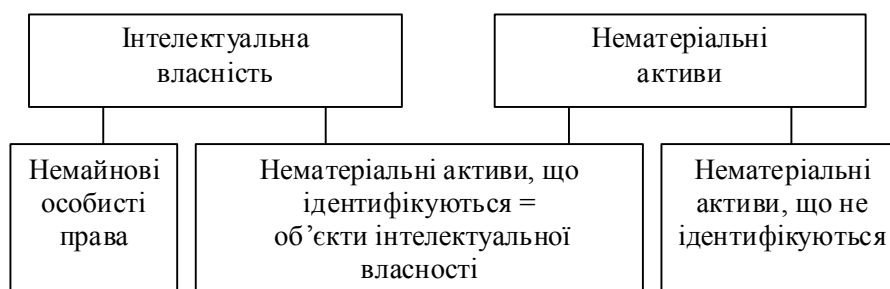

Рис. 1. Взаємозв'язок понять „інтелектуальна власність” та „нематеріальні активи”

Джерело: складено автором

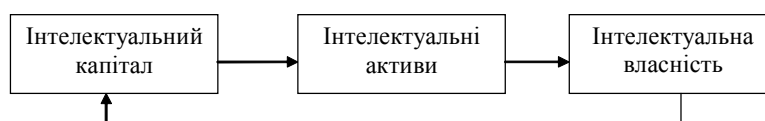

Рис. 2. Взаємозв'язок понять „інтелектуальний капітал”, „інтелектуальні активи”, „інтелектуальна власність”

Джерело: складено автором

мованість процесу управління. Кінцевою метою у цьому випадку є створення інтелектуальної власності. Існує необхідність введення нового терміну, що визначить взаємозв'язок основних понять та розкриє їх зміст (рис. 4).

Поняття „інтелектуальне забезпечення” до цього часу залишається недостатньо розкритим та обґрунтованим. Після проведеного аналізу інформаційних джерел ми прийшли до висновку, що це поняття пов'язують з двома напрямками досліджень: інтелектуальне забезпечення ототожнюється з інтелектуальним капіталом, що є грубою помилкою, і другий напрям – зближення інтелектуального забезпечення з інформаційним ринком та інформаційними технологіями, які є лише складовою частиною інтелектуального забезпечення.

Ми пропонуємо визначити інтелектуальне забезпечення управління як поетапний процес створення інтелектуальної власності, починаючи від виділення інтелектуальних активів з інтелектуального капіталу, наступним кроком є виділення інтелектуальної власності з інтелектуальних активів.

З погляду процесу управління підприємством інтелектуальне забезпечення доцільно поділити на зовнішнє та внутрішнє (рис. 5).

Пропонується визначити зовнішнє інтелектуальне забезпечення (загальне) як економічну діяльність (процес), що спрямована на забезпечення підприємства інтелектуальним капіталом. На зовнішнє інтелектуальне забезпечення впливають макро- та мікрочинники. Макрочинники зумовлюють інтелектуальне забезпечення підприємства опосередковано, з них належать демографічні (частка активного населення, віковий ценз, освіта), науково-технічні (науково-технічна політика держави, підтримка інтелектуальної активності підприємства на місцевому та державному рівні, використання ноу-хау, технічний рівень, якість продукції), економічні (економічна ситуація в країні, інвестиційне середовище, система оподаткування), політичні (політична стабільність суспільства), міжнародні (науково-технічне співробітництво, структура експорту-імпорту інновацій), еволюційні (основні тенденції розвитку інновацій).

Мікрофакторами треба вважати споживачів (уподобання в асортименті продукції, тенденції розвитку, обсяги споживання, рівень платоспроможності), конкурентів (ступінь освоєння ринку, асортимент продукції конкурентів, ціна, якість, інноваційність пропонованої продукції), постачальників (види сировини, що поста-

Рис. 3. Класифікація інтелектуальних активів підприємства

Джерело: складено автором

Рис. 4. Інтелектуальне забезпечення підприємства

Джерело: складено автором

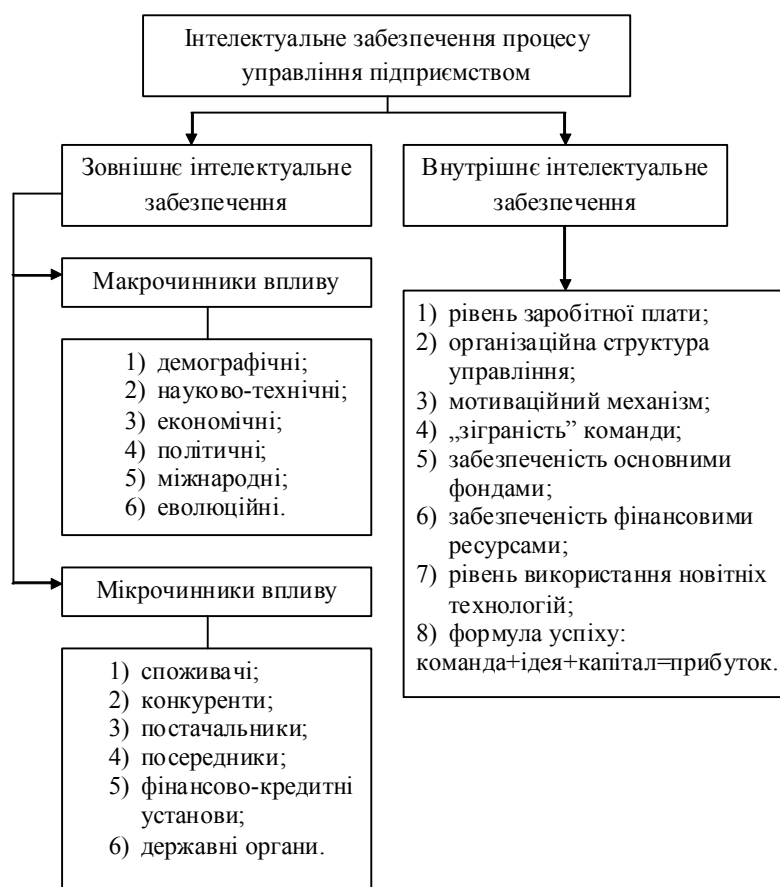

Рис. 5. Чинники формування інтелектуального забезпечення процесу управління підприємством

Джерело: складено автором

часться, матеріалів, напівфабрикатів, основних виробничих фондів, обсяги постачань, ціни постачань), посередників (обсяги збуту, ринки збуту, можливість інвестування у інтелектуальне забезпечення), фінансово-кредитні установи (асортимент наданих послуг, банківський відсоток, процедура оформлення документів, можливість інвестування у інтелектуальне забезпечення підприємства, можливість одержання кредиту), державні органи (контроль за дотриманням законодавства у сфері інтелектуальної власності, система керівництва).

Внутрішнє інтелектуальне забезпечення – процес управління підприємством з використанням інтелекту працівників як засобу праці для створення інтелектуального капіталу та його наступного використання для метою отримання прибутку. Основними чинниками формування внутрішнього інтелектуального забезпечення є: рівень заробітної плати працівників, організаційна структура управління підприємством, мотиваційний механізм, „зіграність” команди, забезпеченість підприємства основними фондами, фінансовими ресурсами, рівень використання новітніх технологій.

Висновки. Відсутність комплексної теорії та ме-

тодології, пасивна позиція вітчизняних підприємств призводить до проблем раціонального формування інтелектуального забезпечення процесу управління підприємством, у той час як кваліфікація, ступінь освіти та культури, рівень накопичених наукових, професійних та загальних знань українських спеціалістів є достатньо високими. А саме інтелект працівника створює інтелектуальні активи, які в подальшому формують унікальні конкурентні переваги підприємства на ринку. Звідси впливає необхідність дослідження ролі інтелекту та інтелектуальної діяльності на сучасному підприємстві.

Література

1. **Словарь** иностранных слов. – 13-е изд. – М.: Русский яз., 1986. – 608 с.
2. **Словарь** русского языка. – М.: Русский яз., 1984. – 816 с.
3. **БСЭ**. В 30 т. Т. 10. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1972. – 592 с.
4. **Холодная М. А.** Психология интеллекта: парадоксы исследования / Холодная М. А. – Томск: Изд-во Том. ун-та; М.: Барс, 1997. – 392 с.
5. **Антонов В. М.** Интеллектуальная влас-

ність і комп'ютерне авторське право / Антонов В. М. – К.: КНТ, 2005. / 520 с. 6. **Солсо Р. Л.** Когнитивна психологія / Солсо Р. Л. – 6-е изд. – СПб.: Питер, 2006. – 589 с. 7. **Єременко А. В.** Еволюція концепції інтелектуальної власності: міжнародний аспект [Електронний ресурс] / А. В. Єременко // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. Вип. 12. – К.: КНЕУ, 2004. – Режим доступу : <http://centr-k.com.ua/ua/publications/evolyuciya-koncepcii-intellektualnoy-sobstvennosti-mejdunarodniy-aspekt.html>. 8. **Дахно І. І.** Міжнародне приватне право : навч. посіб. / Дахно І. І. – К.: МАУП, 2001. – 312 с. 9. **Україна.** Закони. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Феміна, 1996. – 64 с. 10. **Україна.** Закони. Цивільний кодекс України / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Ліга-Закон, 2008. – 385 с. 11. **Харченко В. Б.** Уголовно-правовая охрана авторского права и смежных прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харченко Вадим Борисович. – Х., 1996. – 216 с. 12. **Харченко В. Б.** Інтелектуальна власність: проблеми охорони за кримінальним законодавством України та Російської Федерації / В. Б. Харченко // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – № 851. – С. 49 – 55. 13. **Україна.** Закони. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу : закон ... від 18.03.2004 р. № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – С. 367. 14. **Тарасова І. І.** Аналіз особливостей управління інтелектуальною власністю підприємства / І. І. Тарасова // Зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. [„Сучасний стан та перспективи розвитку економіки регіонів в контексті євроінтеграційних процесів“], (Ялта, 2007 р.) / Центр підготовки наук. та навч.-метод. видань ВТЕІ КНТЕУ. – Ялта, 2007. – С. 124 – 130. 15. **Козирьов А. Н.** Оценка интеллектуальной собственности и нематериальных активов / А. Н. Козирьов // Московский оценщик. – 2006. – № 2. – С. 4 – 9. 16. **Козирьов А. Н.** Оценка интеллектуальной собственности / Козирьов А. Н. – М., 2007. – 301 с. 17. **Україна.** Закони. Про внесення змін до Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств“: закон ... від 22.05.97 р. № 283/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 27. – Ст. 181. 18. **Україна.** Фонд держ. майна України та Держ. ком. з питань науки і технологій. Про затвердження порядку експертної оцінки нематеріальних активів : наказ ... від 27.07.95 р. № 969/97 // Діло. – 1995. – № 83 : Досє підприємця. – С. 6 – 8. 19. **Петрова С.** Бухгалтерський облік гудвілу / С. Петрова // Вісник НБУ. – 2008. – № 4. – С. 47 – 48.

Тарасова І. І. Основні поняття та характеристика категоріального апарату інтелектуального забезпечення підприємства

Розглянуто основні поняття та надано уточнення категоріального апарату інтелектуального забезпечення підприємства. Доведено, що взаємозв'язок між поняттями „інтелектуальна власність“, „нематеріальні активи“, „інтелектуальний капітал“, „інтелектуальні активи“ – це сумарний інтелект працівника, який використовується як засіб праці для створення економічної вигоди підприємства та постійного його забезпечення. Встановлено поділ та обґрунтовано сутність зовнішнього та внутрішнього інтелектуального забезпечення підприємства.

Ключові слова: інтелект, інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал, нематеріальні активи, інтелектуальне забезпечення.

Тарасова І. І. Основные понятия и характеристика категориального аппарата интеллектуального обеспечения предприятия

Рассмотрены основные понятия и предоставлены уточнения категориального аппарата интеллектуального обеспечения предприятия. Доказано, что взаимосвязь между понятиями „интеллектуальная собственность“, „нематериальные активы“, „интеллектуальный капитал“, „интеллектуальные активы“ это суммарный интеллект работника, который используется как средство труда для создания экономической выгоды предприятия и постоянного его обеспечения. Установлено разделение и обоснована сущность внешнего и внутреннего интеллектуального обеспечения предприятия.

Ключевые слова: интеллект, интеллектуальная собственность, интеллектуальный капитал, нематериальные активы, интеллектуальное обеспечение.

Tarasova I. I. Basic Concepts and Characteristics of Categorical System Providing Intelligent Enterprise

The basic concepts and provided clarification categorical system providing intelligent enterprise. It is proved that the relationship between the concepts of „intellectual property“, „Intangible Assets“, „intellectual capital“, „intellectual assets“ is the total intelligence employee, which is used as a means of labor to create the economic benefit of the enterprise and its constant support. Installed and grounded nature of the separation of the external and internal security of intellectual enterprise.

Key words: intelligence, intellectual property, intellectual capital and intangible assets, and intellectual support.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2012
Прийнято до друку 20.12.2012